

Est kasteel Merckensteijn

GEEN AFBEELDING GEVONDEN

Volgens overleveringen zou er een landgoed /kasteel in Est hebben gestaan. Het zou moeten hebben gestaan ten noorden van de Dreef.

1. Ontstaan

Hier is weinig van bekend. De eerste mensen genoemd als eigenaren van Merckenstein zijn Otto en Hendik twee broers. Otta van Tuyl droeg het in 1491 op aan het leenhof Asperen. Otto droeg in dit jaar het leen over aan zijn broer Hendik.

2. Ligging en functie

Est is lang geen leengoed geweest aan een hertog. Maar een zogenaamd allodiaal goed. Dat wil zeggen dat het een vrij eigendom was.

Ligging Merckensteijn Bommelseweg ten zuiden aan de Willem Roelofz.

3. De bewoners en een stukje geschiedenis de heerlijkheid Est.

Pas in 1350 duikt er voor het eerst de naam Est op in de archieven. Een schenking van en vicarie (altaar) aan de kerk door de vrouwe van Est, Agnes en haar zoon Jan van Est. 20 Jaar later in 1369 staat op en lijst die is opgesteld voor het in kaart brengen van huiseigenaren de heer Henric van Est vermeld. Dit is waarschijnlijk de zoon van Jan van Est die ook op deze lijst vernoemd stond. Op deze lijst is te lezen dat zij gerekend werden tot de landadel.

Vader en zoon, Jan en Henric van Est waren in 1377 medeondertekenaars tussen het verbond van de edelen in Gelre en Jan van Blois en zijn vrouw Mechteld van Gelre ook wel "landvrede" genoemd. Onderdeel van de eerste Gelderse Successieoorlog. Een strijd tussen twee dochters van Reinald II (beiden gegadigden voor het bestuur van hertogdom Geldre). Naast de Bronckhorsten (het kamp dat Machteld in deze strijd steunde) steunden dus ook Jan en Henric deze strijd. Henric was in 1384 getuigen van het huwelijk van Jan van Cuijk en Johanna bastaarddochter van Willem van Gelre (Willem is de zoon van Maria de zus van Machteld, dus de tegenpartij in de eerste Gelderse Successieoorlog). Henric werd in 1385 nog beleend met het kasteel het Hoge Huis in Beesd. En overleed kinderloos rond 1390.

Via de 3 families die via familieverbanden (de Cock van Opijnen, Van Cuijk en van Tuyl recht hadden op de erfenis kwam de heerlijkheid Est met kasteel het Hoge Huis in Beesd in handen van de van Cuijks (ook wel van Malsen genoemd).

Johanna van Cuck van Opijnen was dan ook in 1395 eiegnaresse van de heerlijkheid. Deze vrouwe werd rond haar 30ste levensjaar min of meer gedwongen te trouwen met met een minderjarige bastaardzoon van Willem van Gelre. Maar op 15 december 1400 werd dit huwelijk ontbonden en verloor zij hierdoor bijna al haar goederen.

De hertog van Gelre had na de dood van Johanna in 1428 een nieuwe leenman nodig en dit werd door trouwe dienst aan de hertog, Gijsbert van Tuyl. Na het overlijden van Gijsbert werd Reyner van Tuyl heer van Est.

Na de dood van Reyner I via zijn zoon Gijsbert en diens zoon Reyner II naar de dochters Ysentruit en Heilwich kwam de heerlijkheid Est in hun bezit. Bij leven van Reyner II komt via een koopacte die hiervoor opgesteld was het bezit naar de zussen toe. De koopacte beschrijft het volgende: Een huis en hofstede met duiventil genaamd "de Hoiff" te Est en het land en het onderhouden van hun vader tot zijn dood. Rond 1563 komt de heerlijkheid in handen van de ambtsman Claes van Vijgh. Met deze Claes van Vijgh verandert er wat voor het dorp. Het dorp had nadat de voorgaande families die in het dorp woonden, nu een heer die elders woonde.

Bewoners van Merckenstein

In 1491 Hendrik van Tuyl, waarna zijn zoon Brent van Tuyl. Te melden valt het volgende: In de jaren 1573 tot 1575 overleden zowel zijn zoon Brent en zijn vrouw Margriet van Hagestein. Zodoende werd Jonkvrouw Cornelia van Hagestein uiteindelijk de erfgename.

4. Einde

Wanneer het huis Merckenstijn is afgebroken is niet bekend.

5. Historische gebeurtenissen/uitleg rechten en plichten van de heer van Est.

Reyner I had als leenheer de volgende rechten en plichten.

Rechten: De dorpelingen waren verplicht een aantal dagen in het jaar voor de heer of vrouwe van het dorp te werken. De rechten van de heer bestond uit het benoemen van een schout, de pastoor en kerkrentmeester. Het recht op de wind; de zogenaamde molendwang, iedere dorpeling was verplicht het graan op de molen van de heer te laten malen, zodat de heer daar inkomsten uit trok. Lage rechtspraak viel onder zijn bevoegdheid, waarvan de heer een deel van de boetedoening voor zichzelf mocht houden. De "dagelijkse" heerlijkheid is het stelsel waaronder deze rechten vielen.

Plichten: Door een groeiende macht van de geldersche huizen werden steeds meer kastelen en heerlijkheden aan de hertog opgedragen. Vervolgens werd dit bezit tegen geringe vergoeding door de hertog als leen teruggegeven. De leentrouw die hierdoor ontstond betekende dat hij verplichtingen aan zijn landheer had. De plicht die "de klokkenslag" heette, betekende voor de leenheer dat wanneer de hertog hem nodig had, hij door het luiden van de klok, weerbare mannen opriep en met hem op moest komen draven bij een oorlog of watersnood.

Bronnen:

Historische Kring West Betuwe

<https://www.genealogieonline.nl/voorouders-streefkerk/I74407.php>

https://nl.wikipedia.org/wiki/Eerste_Gelderse_Successieoorlog

350 jaar Meteren en Est G. Hamoen

De heren van Est aan het einde der middeleeuwen

door Rochus van Tuyl

Inleiding

Wie enigszins belangstelling heeft voor de geschiedenis van de dorpen Est en Meteren kent het prachtige werk van ds. G. Hamoen; *350 jaar Meteren en Est*. Het is begrijpelijk dat Hamoen zich in zijn werk richtte op de geschiedenis ná de reformatie, zodat hij slechts één hoofdstuk wijdde aan de periode daarvoor.

Bij het genealogische onderzoek naar mijn voorgeslacht verkreeg ik echter nogal wat informatie over de periode 1350-1550 en dan met name over het dorp Est¹, waar ik de lezer graag deelgenoot van wil maken. Daar waar het nodig is, geef ik in een voetnoot aan waar ik de informatie vandaan heb. Behalve bij gegevens over de families Van Tuyl en Van Cuijk, omdat daar recentelijk goede publicaties over zijn verschenen. Van alle vermeldingen die ik over hen maak, zijn bronverwijzingen terug te vinden in die boeken.²

Dagelijkse heerlijkheid

Elk dorp in de Tieler- en Bommelerwaarden had destijds een eigen heer of vrouwe. Deze woonde veelal op het plaatselijke kasteel of in een versterkte boerderij. De dorpingen hadden hun rechten en plichten ten opzichte van hun heer of vrouwe. Zo waren de dorpingen soms verschuldigd een aantal dagen voor hem te werken. De rechten van de heer bestonden ondermeer uit het benoemen van beampten, zoals die van de schout, de pastoor en de kerkmeester. Meestal bezat hij ook 'het recht van de wind', de zogenaamde molendwang; iedere dorping was dan verplicht om het graan op de molen van de heer te laten malen, waaruit de heer dus inkomsten trok. Ook de lagere rechtspraak viel onder zijn bevoegdheid, waarbij hij een deel van de boeten voor zichzelf mocht houden. Het stelsel van alle rechten en plichten werd kortweg wel omschreven als 'de (dagelijkse) heerlijkheid'.

Met het groeien van de macht van het Gelderse huis, waren in de loop der tijd steeds vaker eigen kastelen en heerlijkheden aan de hertog opgedragen, waarna de opdrachgever dit bezit tegen een geringe vergoeding weer als leen terugkreeg van de hertog. Het gevolg van deze handelwijze was wel, dat de plaatselijke heer door de ontstane leenband trouw aan de hertog verschuldigd was en verplichtingen aan zijn landsheer had. Zo moest hij, wanneer de hertog hem nodig had, met de weerbare mannen uit het dorp op komen draven. Deze plicht omschreef men als 'de klokkeslag'.

Familie Van Est

Nu doet zich echter het vreemde voor dat Est, in tegenstelling tot de naburige dorpen, geen leengoed was van de Gelderse hertog, maar een zogenaamd allodiaal goed was. Dat wil zeggen dat het vrij eigendom was van de heer van het dorp en zijn familie. Naar

de reden kunnen we gissen, maar mogelijk is dat Est te onbelangrijk was om opgedragen te worden als leen aan de hertog.

Maar wie waren nu deze heren van Est?

Archiefmateriaal van vóór 1300 met betrekking tot dorpen in de Tielerwaard is zeer beperkt en dat geldt ook voor Est. Pas in 1350 duikt er voor het eerst iets op over dit dorp. In dat jaar stichten Agnes, vrouwe van Est en haar zoon Jan van Est een vicarie (altaar) in de kerk van Est, ter ere Gods, St. Nicolaus bisschop en Sebastianus martelaar.³

Hiermee wordt meteen een beeld geschetst van de toenmalige adellijke familie en ook van het dorp, want het had toen al een kerk. En Est was dus in bezit van de gelijknamige familie Van Est. Een twintigtal jaren later duikt er een Henric van Est op. In 1369 is een lijst van huiseigenaren opgesteld.⁴ Bovenaan prijkt Jan van Est, waarschijnlijk dezelfde als de zoon van Agnes, met daaronder Henric van Est. Est telde in die dagen twintig boerderijen. Het had ook al een molen.⁵ Jan en Henric van Est werden gerekend tot de landadel. Toen er in 1377 een verbond gemaakt werd tussen de edelen van Gelre en hertogin Mechteld van Gelre vinden we onder de ondertekenaars Jan en Henric van Est.⁶

Van Jan van Est is verder niet zo veel bekend. Zijn laatst bekende actie is de aankoop van een huis te Zaltbommel in het jaar 1392.⁷ Twee jaar later is hij overleden en zijn de Van Tuyls eigenaar van het Zaltbommelse huis, die het dan verkopen aan Gerardus Crolle.⁸

Van Henric van Est weten we meer. In 1384 trad hij op als getuige bij het huwelijkscontract tussen Jan van Cuijk en Johanna, bastaarddochter van hertog Willem van Gelre. Hij wordt dan zwager van Jans vader, Wennemar van Cuijk, genoemd.⁹ De vrouwen van Henric en Wennemar waren namelijk zusters van elkaar. In 1385 werd Henric ook nog beleend met het kasteel te Beesd.¹⁰ Rond 1390 is Henric van Est overleden zonder kinderen na te laten. Kans voor de verwanten om een graantje in de erfenis mee te pikken, wat ze ook niet nalieten.

Het geslacht De Cock Door Rochus van Tuyl HKB 29^e jaerfang #^o 2

Hendrik van Est liet van zijn kant geen verwanten na, maar zijn vrouw kwam uit een grote familie. Ze was een De Cock uit het naburige Opijnen.

De familie De Cock was in 1265 in bezit gekomen van een groot aantal goederen in de Tielerwaard waaronder Waardenburg, Neerijnen en Opijnen.¹¹ Door de talrijke kinderen in deze familie ontstonden er al gauw verschillende takken De Cock, die zich noemden naar het hun toebedeelde bezit, zoals De Cock van Delwijnen,¹² De Cock van Kirckwich,¹³ De Cock van Weerdenburg¹⁴ en De Cock van Bruchem.¹⁵ Zo kon het gebeuren dat ook in Opijnen een telg kwam die zich de Cock van Opijnen ging noemen. Bronnen bevestigen dat de toevoeging Van Opijnen al voor 1400 gebruikt werd.¹⁶

Rond 1350 leefde ridder Arnt de Cock in Opijnen.¹⁷ We weten van hem dat hij tenminste vijf zoons en drie dochters had. De zonen waren Roelof, Arnt, Dirk, Gijsbert en Jan.¹⁸ Van Jan stammen de latere De Cocks van Opijnen af. Gijsbert was Domproost te Utrecht.¹⁹ Voor zijn drie dochters had de 'ouwe' Arnt de Cock goede huwelijkspartners gevonden in de naburige dorpen. Eén huwde er met Henric van Est, de tweede Aleydis trouwde met Wennemar van Cuijk uit Meteren en de derde verbond zich in de echt met Gijsbrecht van Tuyl uit Deil.²⁰

Het geslacht Van Cuijk

Vader De Cock zal ongetwijfeld in zijn handen gewreven hebben toen zijn dochter Aleydis met een Van Cuijk huwde. De Van Cuijks hadden immers veel invloed en waren bepaald niet onbemiddeld. Buiten hun allodiale bezittingen in de Tielerwaard waren zij al honderden jaren beleend met het Land van Cuijk. Dit leen verkregen zij rechtstreeks van de keizer en daarmee stonden zij dus eigenlijk op gelijke voet met de hertog van Gelre. Het geslacht heette van oorsprong Van Malsen en had in (Gelder)Malsen ook veel bezittingen.²¹

Wennemar was de vierde zoon van Heer Jan III van Kuyc en Hoogstraten.²² Na de dood van zijn vader in 1357 maakten Wennemar en zijn twee nog in leven zijnde broers een boedelscheiding.²³ Er werd bepaald dat de oudste Jan, heer van Cuijk en Hoogstraten werd. De tweede, Hendrik, kreeg Vorssele in leen alsmede half Asten. Aan Wennemar werden de goederen in Meteren en Malsen toebedeeld en hij moest zijn verdere leven dus slijten als Gelders landedelman. Geheel volgens zijn positie zocht hij zijn partner dan ook in de omliggende dorpen en vond Aleydis de Cock. Vermoedelijk hebben zij het **huis Blankesteijn** te Meteren gebouwd.²⁴ Doch de dood, die nergens rekening mee houdt, bracht verandering in het leven van Wennemar en Aleydis. Broer Jan overleed in 1363 en werd opgevolgd door zijn gelijknamige zoon Jan, die echter in 1382 kinderloos overleed. Zijn andere broer Hendrik was inmiddels ook overleden en diens zonen hadden al eerder afstand gedaan van het land van Cuijk in ruil voor Hoogstraten. En zo werd Wennemar in september 1382 gehuldigd als heer van Cuijk. Hij is dat maar vrij kort geweest want hij overleed in 1390, nalatende een zoon en vier dochters. Toen ook zijn zoon Jan op 23 augustus 1394 stierf, volgde zijn zuster Johanna hem op als vrouwe van Cuijk.

De verdeling van de heerlijkheid Est

In principe konden bij het overlijden van Henric van Est in 1390 dus drie families aanspraken maken op zijn bezit: De Cock van Opijnen, Van Cuijk en Van Tuyl.

We kunnen concluderen dat direct na Henrics dood zijn goederen ook onder hen verdeeld zijn. Hoe dat precies in zijn werk is gegaan kunnen we niet nagaan wegens gebrek aan archiefstukken. Maar globaal kunnen we stellen dat de heerlijkheid Est en het kasteel te Beesd (het Hoge Huis) overgingen op de familie Van Cuijk.²⁵ Een huis, hofstat, molen²⁶ en het recht om kerkelijke ambten te begeben in Est ging naar Arnt de

Cock van Opijnen.²⁷ De resterende landerijen in Est en een huis te Zaltbommel kwamen aan de Van Tuyls.²⁸ Eén van hen, Henrick van Tuyl Gijsbertzoon, heeft van meet af aan in Est gewoond. We vinden hem in 1401 vermeld als inwoner van Est want hij had zijn ossenbelasting niet op tijd betaald.²⁹ Zijn vrouw was een zekere Adriana. Henrick overleed voor november 1419.³⁰ Zijn nazaten bleven in Est wonen maar daarover later meer.

Johanna van Cuijk was dus rond 1395 eigenaresse van de heerlijkheden Est en Meteren geworden. Ze woonde er echter niet, maar in Grave in het land van Cuijk. Regelmatig stuurde zij haar rentmeester naar Est en Meteren om het pachtgeld te innen. Hoewel dus rijk met goederen bedeeld, zullen de pachters toch wel eens het hoofd om hun Vrouwe geschud hebben. Want eigenlijk was zij een beklagenswaardig persoon.

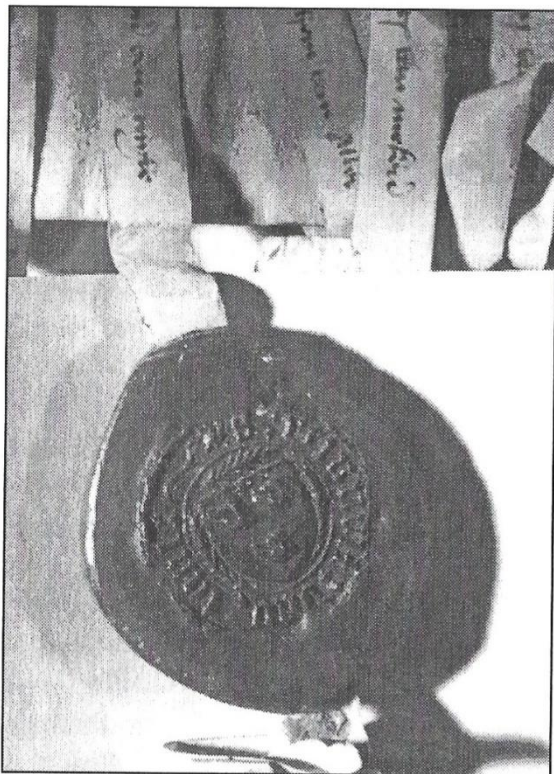
Als vrouw van rond de 30 jaar werd ze min of meer gedwongen om met de minderjarige bastaardzoon van de hertog, Willem van Gelre te trouwen. In de jaren 1394 tot 1400 speelden er zich allerlei politieke verwickelingen af die elders uitvoerig beschreven zijn. Om kort te zijn, op 15 december 1400 werd het huwelijk van Johanna van Cuijk en Willem van Gelre ontbonden en werden haar vrijwel al haar goederen ontnomen. Zelfs de heerlijkheden Est en Meteren, die altijd allodiaal goed waren geweest, moest ze afstaan aan de hertog om ze vervolgens als leen terug te ontvangen. Bij de goederen die ze nog wel terugkreeg, werd ook nog eens bepaald dat deze bij haar dood terug zouden vallen aan de hertog. Johanna stierf rond 1428, waarmee een einde kwam aan het geslacht Van Cuijk. De latere familie Van Cuijk van Meteren stamt af van Johanna's zuster Elisabeth.

Zo verviel de heerlijkheid Est weer aan de hertog van Gelre, die daarvoor een nieuwe leenman nodig had. Of het de familieband met de Van Cuijks is geweest of voor zijn trouwe dienst aan de hertog, in ieder geval werd Gijsbert van Tuyl, heer Gijsbrechtszoon beleend met de dagelijkse heerlijkheid Est. Deze Gijsbert heeft in zijn jonge jaren verkeerdt aan het hof te Grave bij zijn neef Jan en nicht Johanna van Cuijk.³¹ Daar behoorde hij tot de hofhouding zoals dat in die dagen veel gebeurde. Later heeft hij zich verdienstelijk gemaakt voor de hertog. In 1400 ontving hij voor zijn trouwe dienst van de hertog een jaarlijkse uitkering van 40 Gelderse guldens. Dit is tot zijn dood in 1441 zo gebleven.

Toen Gijsbert stierf, werden zijn bezittingen verdeeld onder de zonen van zijn broer Arnt van Tuyl. Een van hen, Reyner, volgde hem op als dagelijks heer van Est.

Heren van Est

Zo werd Reyner van Tuyl dus dagelijks heer van Est. Wat moeten we ons daarbij voorstellen? Hij mocht rechtspraak doen en de boetes die hij oplegde zelf houden. Verder had hij het collatierecht van de kerk en behoorden de benoemingen van de pastoor, schout en kerkmeesters tot zijn rechten. Zo'n heerlijkheid leverde ook verplichtingen

Lakzegel van Reyner van Tuyl, dagelijks heer van Est.

op aan de landsheer, in dit geval de hertog van Gelre. Deze had het recht van de klokkeslag. Als er oorlog of watersnood dreigde dan liet de hertog in alle dorpen de klok luiden en moesten de weerbare mannen van dat dorp onder leiding van hun heer zich melden op de bedreigde plaats. In dit opzicht maakte Reyner al een slechte start. In 1444 werd hij beboet door de ambtman omdat hij met zijn manschappen niet te Vuren was verschenen.³²

We moeten ons echter realiseren dat Est maar een klein dorpje was. Na de 14e eeuw, waarin veel mensen door de pest gestorven zijn, is ook het inwonertal van Est geslonken. Rond 1434 waren er nog

maar tien boerderijen in Est. De heerlijkheid Est zal Reyner dus nooit veel geld opgeleverd hebben en we mogen aannemen dat de landerijen die hij bezat zijn voornaamste bron van inkomsten waren. Die lagen niet alleen in Est maar ook in andere dorpen van de Tielerwaard, ja zelfs in de Overbetuwe. We zien in die dagen steeds meer een versnippering van goederen ontstaan, voornamelijk als gevolg van vererving. Niet erg praktisch, zo'n verdeeld bezit en daarom vinden we de heer Van Est in de archieven terug druk doende met het kopen en verkopen van landerijen, tienden en huizen.

Hij dreef ook handel in de stad Tiel. Om maar eens een voorbeeld te noemen: in 1461 beloofde hij Katharina van Stralen 14 dagen voor Kerst vier hoet* haver in haar huis te Tiel af te leveren. De haver zou van dezelfde kwaliteit zijn als de staal die hij haar gegeven had. Als hij zijn belofte niet tijdig na zou komen, moest hij haar thuis een goede man met een paard in gijzeling geven tot de haver geleverd was.³³ Samen met zijn neef Hendrik van Tuyl verkocht hij ook nogal eens paarden in Tiel. Duidelijk is dat zijn leven werd beheerst door het boerenbedrijf.

Een groot voordeel van het bezit van een heerlijkheid was echter wel het lidmaatschap van de ridderschap van Gelre. Dat betekende dat Reyner op de landdagen mocht komen waar belangrijke beslissingen werden genomen. Ook bij kerkelijke gelegenheden werd de heer van het dorp betrokken. In 1446 werd er in de kerk van Est

* Noot redactie: Een 'hoet' (ook wel: hoed of hoot) is een inhoudsmaat voor droge waren, met name graan, kalk en steenkool. Een Tielse hoet was 1124,5 liter.

een altaar gesticht ter ere Gods, Zijn moeder Maria, de heilige bisschop St. Nicolaus confessor³⁴ en de heilige martelaren St. Sebastiaan en St. Fabiaen. Claes van Tuyl, priester en pastoor te Herwijnen, werd rector van dit altaar. Collator werd Reyner van Tuyl. De stichters van dit altaar, Johan van Alphen en zijn vrouw Jutte van Leembeec, wilden ook dat er wekelijks drie missen ter hunner nagedachtenis en die van hun ouders en verwanten gehouden zouden worden in de kerk van Est.³⁵ De moeder van Jutte van Leembeec, Margreet van Leembeec ligt begraven in de kerk van Est zo vermeldt de stichtingsakte. Het collatierecht van de vicarie werd later door de kleinzoon van Reyner, ook Reyner van Tuyl geheten, verkocht aan Henricus Morink.³⁶

In zaken als het waterschapsrecht vertegenwoordigde Reyner regelmatig het dorp. Zo vinden we zijn naam en bezegeling onder een ordonnantie van hertog Arnolt van Gelre betreffende het onderhoud van de Linge.³⁷ Reyners zoon Gijsbert doet dit later bij de overeenkomst van zes dorpen en Zaltbommel over de bouw van de Boutensteinse sluis.³⁸

Rond 1470 overleed Reyner van Tuyl, hij moet dan rond de 65 jaar zijn geweest. Hij liet drie zonen en een dochter na. Zijn zoon Gijsbert erfde de heerlijkheid Est en de meeste landerijen aldaar. De twee andere zonen Sander en Arnt moesten hun heil elders zoeken. Van Gijsbert is niet zoveel bekend als van zijn vader. Zijn vrouw heette Elizabeth en voor zover bekend kregen zij een zoon namelijk Reyner die zijn vader rond 1514 opvolgde als heer van Est. Reyner II huwde met een zekere Geertruyda Crom uit de buurt van Hei en Boecop. Hun enige zoon Gijsbert overleed jong. Zo bleef Reyner II na het overlijden van zijn vrouw over met zijn vier dochters Ysentruit, Sandera, Heilwich en Alith.

We zien Reyner en zijn familie dan in de periode 1520-1545 uitverkoop houden. Veel landerijen werden verkocht en tenslotte verkocht Reyner in 1545 ook de heerlijkheid Est aan twee van zijn dochters Ysentruit en Heilwich.³⁹ De koopakte geeft ons niet alleen een aardig beeld van de heerlijkheid Est maar ook van de gezinsverhoudingen.

In de akte wordt de heerlijkheid omschreven als: een huis en hofstede met de duiventoren te Est, genaamd: **De Hoiff**, met alle betimmeringen erop en twee morgen land eraan, zijn gerechtigheden in de kerk te Est, kerkmeesterschap, pastoorschap en schoutambt. Van de boeten die de kinderen zullen innen zal Reyner de helft ontvangen. Verder doet hij afstand van alles wat hij te Est heeft, roerend en onroerend. Als tegenprestatie zullen de dochters hem kost en kleding geven en jaarlijks 35 gulden. Wanneer Reyner en zijn dochters elkaar niet verdragen kunnen, mogen zij hem op hun kosten in een goed manhuis besteden! Verder werd nog bepaald dat de dochters de schulden aan de lakenman te Bommel zouden betalen als ook de 'kramer'. Verder zullen zij het bastaardzoon-tje van Reyner onderhouden en de kost geven totdat hij zelf de kost kan verdienen. Of Reyner hierna nog lang geleefd heeft weten we niet, maar de heerlijkheid Est is rond 1563 in handen van de ambtman Claes Vijgh. Een verkoopakte is nooit gevonden maar dat is te verklaren omdat de bank van Tuil rond 1560 een hiaat vertoont. Wel is er een transactie te vinden van Alith van Tuyl en haar man Cornelis Herwijnen die aan Claes

Vijgh, ridder, twee morgen land te Est verkopen, genaamd “De Hoeffen”, met twee hofjes (huisjes) met potingen waarop Jan en Claes Zegers pleegden te wonen.⁴⁰

Claes Vijgh was een vermogend man die ook ambtman in de Nederbetuwe was. Deze nieuwe heer van Est was voor het dorp wel een verandering, omdat vanaf dat tijdstip de heren niet meer in het dorp zelf woonden. Ook de zoon van Claes, Dirk Vijgh die in 1593 heer van Est is, woonde niet in het dorp maar had zijn domicilie in Tiel. De broer van Dirk, Adriaan Vijgh, was te Tiel een groot voorvechter van de reformatie.

Om nog verder over de familie Vijgh uit te wijden past niet binnen het bestek van dit artikel. Wel wil ik nog enige melding maken van het huis Merckensteijn.

Merckensteijn

Kenmerkend voor de Tielerwaard is, dat aan het einde van de middeleeuwen de dorpen, de rechten en de landerijen versnipperden door verervingen. In vrijwel ieder dorp zien we naast het bestaande kasteel nog meer adellijke huizen ontstaan.

Een goed voorbeeld is Deil waar rond 1500 wel zeven van die huizen te vinden waren. Dit betekent dat er op agrarisch gebied wel enige welvaart geweest moet zijn om een brede adellijke bovenlaag te kunnen onderhouden. Immers, iemand die van adellijke geboorte was en uit een groot gezin kwam, deed er alles aan om bij de adel te blijven horen. Want de ongeschreven regel was, dat als je tot de ridderschap wilde behoren, je er ook een adellijk huishouding op na moest kunnen houden. Of platweg gezegd, zo iemand moest militair zijn of ambten vervullen en niet zelf met de kruiwagen rondlopen. Vanuit dat oogpunt ontstonden er meer versterkte huizen in de regio. Zo ook te Est.

Erfde Reyner van Tuyl de heerlijkheid Est, zijn neef Coen van Tuyl had behoorlijk wat landerijen in Est en ook hun grootvader was nog ridder geweest. Coenraads zonen Otto en Hendrik kwamen in goeden doen en proberen zich bij de ridderschap te handhaven. Zo hadden ook zij een versterkt huis in Est dat Merckensteijn heette. In 1491 werd het opdragen aan het leenhof van Asperen door Otto van Tuyl. Het wordt dan omschreven als: een huis met hofstad enz. geheten Merckensteijn, met ongeveer twaalf mergen land, ten noorden grenzende aan den Bommelsen weg en ten zuiden aan Willem Roelofz.⁴¹ In datzelfde jaar droeg Otto het over aan zijn broer Hendrik. Later werd diens zoon Bernt met dit huis beleend.

Deze Bernt was gehuwd met Rutgera Krommen die hem tenminste vijf kinderen schonk. Een van hen, Herman, huwde met Margriet van Hagestein. Zij kregen een dochtertje genaamd Rutgera.

Wanneer we de leenakteboeken goed lezen krijgen we een indruk hoe wisselvallig het leven in die tijd kon zijn. In de winter van 1573/1574 trof een enorme rampspoed de familie Van Tuyl op Merckensteijn. In die periode overleden de oude Bernt, zijn zoon Herman en kleindochter Rutgera. Jonkvrouw Margriet van Hagestein schiet er als weduwe alleen over. Echter niet lang want een jaar later is ook zij overleden en volgde broer Johan haar spoedig op dezelfde weg. In augustus 1575 werd Jonkvrouw Cornelia

van Hagestein beleend met huis Merckensteijn als efgename van haar vader Johan van Hagesteijn. Zo kon het dus gebeuren dat het huis Merckensteijn in andere handen overging. Hoelang het huis nog bestaan heeft is mij niet bekend. Er is in Est niets meer van dit huis terug te vinden.

Met zeer veel dank aan drs Peter Nouwt die vele archieven voor me doornam en leesbaar maakte.

Noten

1. Familie Van Cuijk: *De Heren van Kuyc (1096-1400)* door J.A. Coldewey, Tilburg 1981
2. Familie Van Tuyl: *A Van Tuyl Chronicle* door R.L. Van Tuyl en J.N.A. Groenendijk, 1996
3. Rijksarchief Gelderland, (voortaan RAG) Archief Hof van Gelre en Zutphen. nr.2428, fol. 16vso-18. d.d. 26-04-1350.
4. P.N. van Doorninck: *Schatting in de lande van Gelre voor het overkwartier en de Betuwe van 1369*, Haarlem 1903, blz.275.
5. Onderaan de schattingslijst vinden we Jan die Molener.
6. RAG Archief Graven en Hertogen van Gelre (voortaan AGHG), nr.25 fol.26-32vso d.d. 06-01-1377.
7. RAG Cartularium Groot Bommels Gasthuis folio 15. d.d. 06-10-1392.
8. RAG Cartularium Groot Bommels Gasthuis, fol. 15vso d.d.24-06-1394. "Ghiselbertus, Henricus et Arnoldus filii domini Ghiselberti de Tuyl militis" en ook fol. 15vso. Rodolphus de Tuyl filius domini Ghiselberti de Tuyle militis"
9. P.N. van Doorninck: *Acten betreffende Gelre en Zutphen (1376-1392)*, B23, pag.1-6 anno 1384.
10. P.N. van Doorninck: *Acten betreffende Gelre en Zutphen (1376-1392)*, Haarlem 1900, blz. 25.
11. RAG Archief Graven en Hertogen en Gelre, nr. 174, fol. 78vso d.d. 5 augustus 1265. Rudolf de Cock kreeg deze goederen in ruil voor zijn goederen tussen de Lek en de Linge.
12. J.J.S. Sloet e.a. *Register op de leenakteboeken*, 1924 blz. 667 akte 301 a
13. ibidem
14. in 1388 komt hiervan al een variant voor: RAG Hertogelijk Archief, nr.616 fol.25vso.
15. P.N. van Doorninck: *Schatting in de lande van Gelre voor het overkwartier en de overbetuwe uit 1369*, Haarlem, 1903, blz. 217. Zie ook J. Kuys: *De ambman in het kwartier van Nijmegen (ca. 1250-1543)*
16. J.A. Coldewey: *De Heren van Kuyc (1096-1400)*, Tilburg 1981, blz. 196 noot 47.
17. RAG AHWN inv.1868 en 1869 (In de akten worden Arnt en Rolof vermeld als zonen van heer Arnt de Kock van Opijnen, ridder. Coldewey spreekt ook het vermoeden uit dat deze man Jan heette en gehuwd was met Johanna van Tuyl. In de bronnen is hiervoor geen enkele aanwijzing te vinden. Ten onrechte is dit overgenomen in *A Van Tuyl Chronicle*. J.A. Coldewey, *De Heren van Kuyc (1096-1400)* Tilburg 1981, blz. 235).
18. Roelof, Arnt en Jan worden vermeld als broers in 1369. (zie P.N. van Doorninck, *schatting in de lande van Gelre in 1369*, Haarlem 1902, blz.255. Jan, Dirk, Gijsbert en hun zuster Aleit worden vermeld in een akte van 1392. zie: P.N. van Doorninck: *Akten betreffende Gelre en Zutphen, (1376-1392)*, Haarlem 1900, blz.301.
19. P.N. van Doorninck: *Acten betreffende Gelre en Zutphen (1376-1392)*, Haarlem 1900, blz. 69. d.d. 1385. In deze akte wordt melding gemaakt van een bedrag van 1000 gouden guldens die Willem, Hertog van Gelre leent van Gijsbert de Cock, domproost te Utrecht. Getuige is ondermeer Hendrik van Est.
20. De bewijzen hiervoor zijn:
  - Algemeen Rijksarchief Brussel, Archief rekenkamer van Brabant, register 17144, St Jan 1382/83 folio 149v. (In deze akte wordt Aleidis als echtgenote van Wennemar van Cuyk genoemd).
  - Streekarchief Grave, inv.24 d.d. 06-09-1382. (In deze akte bevestigt Wennemar van Cuyk de

- privileges van Grave. Hendrik van Est zegelt mee als zwager van Wennemar van Cuyk).
- P.N. van Doornink: *Acten betreffende Gelre en Zutphen 1376-1392*, Haarlem 1900, blz 1 t/m 6. (Deze akten beslaan de huwelijksvoorwaarden van Jan van Cuyk, de zoon van Wennemar en Johanna, bastaarddochter van de hertog van Gelre. Hierin komen als getuigen voor: Gijsbert de Cock van Opijnen als oom van Jan van Cuyk, en Hendrik van Est).
  - Rijksarchief Gelderland, Archief Groot Bommels Gasthuis, folio 15 en 15vso d.d. 24 juni 1394. (In deze akte verkopen de vier zonen van Heer Ghijsbrecht van Tuyl, t.w. Gijsbert, Arnt, Henrick en Roelof een huis te Zaltbommel dat voorheen aan Johan van Est toebehoorde. Opmerkelijk is de overeenkomst van de namen Arnt en Roelof die ook in de familie De Cock voorkwam).
  - C.R. Dulje: *Geschied- en aardrijkundige bijzonderheden in de voormalige heerlijkheid Boxmeer*, 1852 blz. 60, d.d. 01-07-1394. Op die datum bevestigt Jan van Cuyk de privileges van Grave. In deze akte wordt Gijsbert van Tuyl vermeld als neef van Jan van Cuyk.
21. J.A. Coldewey: *De Heren van Kuyc (1096-1400)*, Tilburg 1981.
  22. J.A. Coldewey: *De Heren van Kuyc (1096-1400)*, Tilburg 1981, blz. 189. (Zijn moeder heette Catharina Berthout)
  23. A Jamees: *Inventaris van het oud archief van de gemeente Rijckevorssel*, Brussel 1972, akte 29 juni 1358.
  24. Coldewey: blz. 190.
  25. P.N. van Doorninck: *Acten betreffende Gelre en Zutphen (1376-1392)*, Haarlem 1900, blz. 281 d.d. 03-07-1390. (Jan van Cuijk werd beleend met het huis Beesd van die datum tot zijn dood in 1394). P.N. van Doorninck en J.S. van Veen: *Acten betreffende Gelre en Zutphen 1107-1415*, Haarlem 1908, blz. 377 en 378 d.d. 15-12-1400. (Op die datum wordt Johanna van Cuijk beleend met heerlijkheden Meteren en Est).
  26. Waarschijnlijk wordt hier bedoeld het recht van de molen.
  27. J.J.S. Sloet e.a. *Register van de leenaktenboeken van het vorstendom Gelre, kwartier van Nijmegen*, blz. 242c.
  28. RAG Archief Groot Bommels Gasthuis, fol.15 en 15vso d.d. 24-06-1394
  29. RAG AGHG inv.620 fol.5v.
  30. RAG AHWN inv.1217 fol.19v
  31. RAG Hertogelijk archief, inv.232 fol.33
  32. RAG AGHG nr.642 rekening ambtman Bommeler-en Tielerwaarden.
  33. Stadsarchief Tiel, Rechterlijk archief Tiel inv.50 fol. 153.
  34. Confessor is een heilige die niet de marteldood is gestorven
  35. RAG Archief Hof van Gelre en Zutphen (voortaan AHGZ) nr.2428 fol.12v-16v.
  36. RAG AHGZ nr.2428 fol. 18v-20 d.d. 13 mei 1540
  37. SAB Oud archief Zaltbommel nr.1141, fol.77v.d.d.30-06-1458.
  38. Ibidem nr. 1143 fol.69v. d.d. 13-05-1476.
  39. RAG Rechterlijk archief Tuil nr.1240 fol.125v.d.d.28-06-1545
  40. ibidem nr.1241 fol.315 vso d.d. 06-01-1563.
  41. L.F. van Gent: *Register op de leenakteboeken van in Holland gelegen leenkamers betreffende leengoederen in Gelderland*, blz. 612.
-